

„Ранносредновековни и средновековни транспортни контейнери (VIII-XII в.). Производствени центрове, съдържание и мрежи на разпространение. В памет на Фабиола Ардиционе“

Евелина Тодорова ^a

^a Секция за Средновековна археология, Национален археологически институт с музей при Българската академия на науките, ул. Съборна 2, София 1000, България; evatorodova@mail.bg

“I contenitori da trasporto altomedievali e medievali (VIII-XII secolo). Centri produttori, contenuti, reti di scambio. In memoria di Fabiola Ardizzone”.

Evelina Todorova ^a

^a Department of Medieval Archaeology, National Institute of Archaeology with Museum at the Bulgarian Academy of Sciences, 2, Saborna Str., 1000 Sofia, Bulgaria; evatorodova@mail.bg

От 16 до 18 ноември 2017 г. в Рим се проведе международната конференция „Ранно-средновековни и средновековни транспортни контейнери (VIII-XII в.). Производствени центрове, съдържание и мрежи на разпространение“ (обр. 1). Конференцията бе в памет на починалата миналата година Фабиола Ардиционе, която е сред най-добрите познавачи на средновековните амфори от Италия. Организатори бяха двама от членовете на „Международната асоциация за изучаване на средновековната и съвременна керамика в Средиземноморието“ (АИЕСМЗ) – Алесандра Молилари (Университет „Тор Вергата“, Рим) и Сауро Джелики (Университет „Ка Фоскари“, Венеция), както и Френската школа в Рим, където се проведе събитието. Идеята за организирането на такъв тясно специализиран тематичен форум възникна по време на 11-я международен конгрес по средновековна и съвременна керамика в Средиземноморието, който се състоя през октомври 2015 г. в Анталия, и за който в Бе-СА бе публикуван отделен отзив (Тодорова 2015). Предвид спецификата на темата, участието в конференцията стана по специална покана на организаторите.

Първият ден на конференцията започна в ранния следобед с официални приветствия от страна на организаторите Пиер Сави, Алесандра Молилари и Сауро Джелики. Те направиха кратки въвеждащи презентации, за да подготвят участниците и гостите за това, което предстои (обр. 2). Първият тематичен панел бе посветен на обобщаващите изследвания по макрорайони. За съжаление, двама от участниците в него, Клаудио Негрели (Университет на Ферара) и Ролан-Пиер Гайро (Университет на Екс-Марсилия), които щяха да представят съответно материали от Адриатическия басейн и от Египет, не можаха да присъстват. Марко Лео Имперiale (Университет на Саленто) представи амфорите от Апулия, акцентирайки най-вече на тези от Отранто – местна продукция и внос. Енрико Чирели (Университет „Лудвиг Максимилиан“,

Мюнхен) показва резултатите си от последните разкопки на пристанището на Равена, където, сред транспортните контейнери от VIII–IX в., преобладават тези с егейски произход, а няколкото куфически надписи върху амфорни фрагменти потвърждават присъствието на арабски търговци в района. За сметка на това амфорите от IX–XII в., от съседни на Равена обекти, са доста разнородни по произход – от Тиренско море, района на Константинопол, Апулия и Сицилия. Йоанита Врум (Университет на Лайден) използва като примери три отделни амфорни типа – амфора от VIII–IX в. от Бутринт, амфора от XI в. от Ефес и амфора от XII в. от Халкида, за да илюстрира основните пътища на разпространение на византийските земеделски стоки в Източното Средиземноморие. Денят завърши с доклад на автора на настоящия отзив, който представи амфорите от периода на т. нар. „Тъмни векове“ от територията на днешна България, като наблегна не само на видовото им разнообразие, но и на основните проблеми при тяхната идентификация, очертавайки насоките за бъдещи изследвания по темата.

Докладите през втория ден на конференцията бяха разделени в две тематични секции. Сутринта бе посветена на материалите от Централното Средиземноморие и Тиренско море. Шукри Туири (Национален институт за културно наследство на Тунис) представи късноантичните и средновековни транспортни контейнери от Ифрикия, както и производствени центрове с пещи и преси за дървено масло, които са част от манастирски комплекси. Пол Рейнолдс (Университет на Барселона) направи преглед на амфорите от Бейрут от периода на Умаядите до периода на Кръстоносците и Фатимидите, възстановявайки тенденциите за разпространение на амфорите на кратки, средни и дълги разстояния. Обект на изследването на Лучия Арчифа (Университет на Катания) бяха производството и разпространението на ранносредновековните амфори от Сицилия. За да илюстрира всяка една от трите фази на арабско завоевание на острова, тя представи материалите от три обекта – Софиана, Рокичела и Таормина. Вива Сако (Национален център за научни изследвания, Франция) запозна присъстващите с производството и разпространението на палермските амфори от ислямския период (края на IX в. до XII в.). Изследователката предложи

Обр. 1. Плакат на конференцията
Fig. 1. Conference official poster

типология и хронология не само на отделните форми, но и на техните украси. Присъстващите имаха удоволствието да обогатят познанията си за разпространението на средновековните амфори на едно малко известно и не много популярно в археологическата литература кътче от Средиземноморието – Малта, благодарение на доклада на Натаниел Кутаджар (Служба за надзор на културното наследство на Малта) и Брунела Бруно (Служба за надзор на археологията, художествените изкуства и ландшафта на провинции Верона, Ровиго и Виченца). Те представиха ранносредновековните амфори, намерени по време на разкопки на два обекта – Мдина и Хал Сафи. Последни в сутрешния панел бяха Соня Гутиерес-Йорет (Университет на Аликанте) и Катрин Ришарте-Манфреди (Университет Люмиер Лион 2), които, представяйки контейнерите за транспорт и съхранение на продукти от Западното Средиземноморие, се опитаха да отговорят на въпроса защо няма амфори в Ал Андалус.

Докладите от следобедната сесия бяха обединени под надслова „Археометрични анализи“ като всеки един от тях бе резултат от тясното сътрудничеството на археолози и специалисти петрографи, физици, химици и т.н., подчертавайки интердисциплинарния характер на археологическите проучвания. Най-напред Клаудио Капели (Университет на Генуа) и Паола Орекиони (Университета „Тор Вергата“, Рим) направиха обобщение на петрографските анализи на амфорите от територията на Италия за периода VIII–XII в. Благодарение на презентацията им можаха ясно да се проследят промените в процентното съотношение и тенденциите на разпространение през различните периоди на амфорите местно производство и на тези с егейски произход. Йона Ваксман (Национален център за научни изследвания в Лион, Франция), основавайки се на анализите на химичния състав на глините на два типа средновековни амфори и глазирана керамика от о. Евбея и от Тива, убедително доказа, че част от амфоите тип „Гюнсенин II“ и тези от тип „Гюнсенин III“ са били произвеждани в околностите на Халкида. Това се потвърждава и от множеството кораби, натоварени с готовата продукция, потънали в непосредствена близост до производствения център. Съвместната презентация на Катрин Ришарте-Манфреди, Никола Гарние (Лаборатория „Никола Гарние“), Клаудио Капели и Соня Гутиерес-Йорет засягаше резултатите от биохимичните и петрографски анализи на контейнерите от корабокрушенията на ислямски кораби от края на IX в. до началото на X в. Никола Гарние и Алесандра Печи (Университет на Барселона) обясниха на присъстващите основните методи и затруднения при идентифицирането на съдържанието на средновековните амфори при биомолекулярно изследване на органичните останки по вътрешната страна на керамичните контейнери. Показаха възможните интерпретации на получените от тях данни и подчертаха, че не винаги присъствието на смола по стените на съдовете е индикатор за пренос на вино. Авторите заключиха, че амфори от един и същи тип са използвани за превозването на повече от един продукт, а тяхното преизползване значително затруднява категоричното определяне на т. нар. им „първична употреба“. Оливър Крейг и Джейн Томас Оутс (Университет на Йорк), заедно с Паола Орекиони и Леа Дриьо (Национален център за научни изследвания, Франция) до известна степен дублираха казаното в предходния доклад относно методиката на биохимичното изследване на съдържимото и възможностите за тълкуване на данните. Независимо от това, презентацията им беше изключително ценна, тъй като представи резултатите от биохимичните анализи на съдържанието на амфорите, произведени на о. Сицилия, както и направеното до момента по европейския проект „SicTransit“.

Шестте доклада от последния, трети ден на конференцията, бяха поставени в ка-

тегорията „Значими контексти и открития“. Антонино Мео (Университет „Тор Вергата“, Рим) представи амфорите от периода IX-XII в. от разкопките на няколко обекта в рамките на гр. Пиза, където контейнерите с егейски произход заемаха незначително място, за сметка на тези, произведени в Южна Италия, Сицилия и дори Тунис. Обект на изследването на Джузепе Качагера (Институт за археологическо и монументално наследство, Катания) бяха транспортните контейнери, търговците и обменът на стоки през византийския и ислямски период през призмата на материалите от разкопките на няколко археологически обекта в Сиракуза. Материалите потвърдиха направените вече за други райони наблюдения, че най-голямо е количеството на амфорите с егейски и източносредиземноморски произход през VIII в., а с постепенното завладяване на острова от арабите се разпространяват предимно типове местно производство, или такива от Калабрия. Роза Фиорило (Университет на Салерно) направи кратък обзор на типологичното разнообразие на амфорите от Южна Кампания, започвайки още от Късната Античност (IV-VI в.). Докато през периода VII-VIII в. и дори IX в., произведените в Кампания амфори се разпространяват чак до Калабрия и Сицилия, през XI-XII в. се наблюдава обратната тенденция – засилен внос на продукти, произхождащи от Сицилия. Витория Карсана (Археологическа служба на Кампания) представи ранносредновековните амфори от пристанищния квартал на Неапол, намерени при разкопките на сграда от византийския период (VII – началото на IX в.). Амфорите принадлежат към т. нар. „globular“ тип амфори и анализът на глинено то тесто показва, че част от тях са с егейски произход. Докладът завърши с кратък обзор на сферичните амфори, произведени в района на Неапол и Поцуоли. Джорджо Раскаля (Университета „Тор Вергата“, Рим) представи нов поглед към материалите от Рим и областта Лацио, добавяйки към типологичното разнообразие и информация за евентуалния им произход, резултат от петрографските анализи на глините. Сутрешната сесия завърши с Лара Сабионези (Университет „Ка Фоскари“, Венеция). Обект на нейното изследване бяха средновековните амфори, намерени при разкопките на манастира Нонантола край Модена. За съжаление материалите бяха силно фрагментирани и трудно подлежах на типологическа идентификация. Все пак, благодарение на петрографските анализи на глините, е установено, че част от фрагментите принадлежат на амфори тип „Отранто“.

Денят, а и конференцията, завършиха с кръгла маса. Първият участник в нея бе изтъкнатият амфоролог Пол Артър (Университет на Саленто). Той направи обобщен преглед на разпространението на сферичните амфори от цялото Средиземно

Обр. 2. Встъпителният доклад на Сауро Джелики (снимка Е. Тодорова)
Fig. 2. Sauro Gelichi's introduction presentation (photo E. Todorova)

море и от Черноморския ареал, заключавайки, че появата им се дължи на наложената от страна на централната власт стандартизация. Според него в правомощията на Константинополския епарх е бил включен и контролът на амфорното производство, а разнообразието на формите на транспортните контейнери през X в. се дължи на по-слабите ограничения спрямо търговците, както и на появата на независими производители. Вторият участник в кръглата маса бе друг изтъкнат познавач на „Тъмните векове“ – Крис Уикам (Университет Оксфорд), който очерта четири допиращи се зони на разпространение на ранносредновековните амфори – Егейско, Йонийско, Адриатическо и Тиренско море, както и ролята на арабския свят в разпространението на транспортната керамика. От своя страна Алесандра Молилари обобщи резултатите от проучванията на амфорите от Италия. Последваха дискусия и финални думи от страна на организаторите.

Конференцията беше изключително интересна и плодотворна от гледна точка на представените материали, голяма част от които са недостъпни поради липсата на публикации, или поради публикуването им само в италиански издания. Като недостатък в организационно отношение може да се отбележи липсата на контрол над времетраенето на презентациите, някои от които надвишаваха позволените и повече от достатъчни 30 минути. Може би, за да наблегнат на повече на регионализираното разпространение на амфорите, отколкото на единението на Средиземноморието, нито един от италианските колеги не изнесе доклада си на език, различен от майчиния си, като само една част от тях бяха превели надписите на презентациите си на английски. Италианският език, очевидно, не представляваше непреодолима езикова бариера за повечето от присъстващите, тъй като в последния момент част от англоговорящите участници и франкофоните решиха да изнесат докладите си също на италиански. Излишно е да се споменава за надмощието на италианския език и по време на дискусиите след докладите. Всичко това затрудни до голяма степен правилното възприемане на представената информация и изолира хората, които не говореха италиански.

Все пак се надяваме, че този недостатък ще бъде своевременно компенсиран и ранносредновековните амфори ще получат по-голяма публичност и по-добро „разпространение“, когато материалите от конференцията бъдат публикувани. Самите организатори обещаха това да се случи в най-скоро време. Те дадоха срок на участниците да предадат своите текстове до края на март 2018 г., за да бъдат поместени в следващия брой на поредицата „Arheologia medievale“.

Цитирана литература

Тодорова, Е. 2015. Единадесети конгрес на Международната асоциация за изучаване на средновековната и съвременна керамика в Средиземноморието. *Българско е-Списание за археология* 5.2, 239-242.